

МИРЈАНА САВИЋ
Народни музеј у Краљеву

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ЖИЧКОМ СРЕЗУ 1944–1955. ГОДИНЕ (ПРИЛОГ ПРОУЧАВАЊУ)

Апстракт

На основу архивске грађе Историјског архива у Краљеву и литературе овај рад даје основне податке и карактеристике основних школа у Жичком срезу у првој послератној деценији. Нова државна власт по завршетку Другог светског рата и овде је вишеструко утицала на просвету и све њене чиниоце. Низ нових прописа донео је мнозобројне измене у школству, како у организационом, тако и у наставном делу, што све скупа посматрано овај период чини веома динамичним.

Кључне речи: *Жички срез, Краљево, основна школа, просвета.*

ЖИЧКИ СРЕЗ

Одмах након ослобођења, децембра 1944. године, Жички срез са седиштем у Краљеву наставио је функцију територијално-управне јединице, с том разликом што је сада на његовом челу нова социјалистичка власт оличена у Среском народноослободилачком одбору. У почетку, веома кратко, био је подређен Краљевачком, односно до 1947. Чачанском округу. Од 1949. до 1951. године био је у оквиру Крагујевачке области. У периодима 1947–1949. и 1951–1955. био је непосредно подређен републичкој власти. Проглашењем Краљева за град, крајем 1945. године, Градска општина Краљево излази из састава Жичког среза, односно градски и средски органи власти постају равноправни. Од половине 1949. до почетка 1955. године, уместо Краљево, град се звао Ранковићево.¹

Жички срез као територијално-управна јединица постоји до 20. јула 1955. године, када се утапа са Студеничким и деловима суседних срезова у нови – срез Краљево са седиштем у Краљеву.²

Територија среза није се значајније мењала. Године 1955. Жички срез има површину од 1.120 км² и обухвата 69 насељених места распоређених у 32 општине.³

Западноморавска долина, а посебно Краљево и његова ближа околина, и након рата задржавају карактер динамичног имиграционог подручја. Ако се упореди 11.170 становника из 1948. године са 15.984 из марта 1953. године у Краљеву, или 2.327 становника 1948. и пет година касније 2.837 становника у Рибници, уочава се приметан пораст. Пописом изведеним почетком 1948. године утврђено је да је у Жичком срезу било 66.982 становника (око 59 становника на км²), а до 31. марта 1953. године тај број се повећао на 73.976 или 66 становника по квадратном километру.⁴

¹ *Водич кроз архивску грађу Историјског архива Краљево, Краљево 1993, 49, 69–70 (у даљем тексту: Водич...,).*

² *Водич..., 50; Краљево и околина, Београд 1966, 437 (у даљем тексту: Краљево и околина...).*

³ *Статистички годишњак ФНРЈ, Београд 1955, 384.*

⁴ *Први резултати пописа становништва од 31. марта 1953. године, Статистички билтен, бр. 17, Београд 1953, 5.*

Из аспекта географске регионализације Жички срез чинила су четири рејона: равничарски, рејон побрђа, планински и рејон Ибарске клисуре. Равничарски рејон захвата раван Западне Мораве, као и равни око доњих токова Груже и Ибра и њихових притока. Побрђе обухвата јужну подгорину Котленика, источну и југоисточну подгорину Гледићких планина, као и северне подгорине Троглава, Столова и Гоча. Планинска област су падине планина Чемерна, Столова, Троглава, Котленика, Жељина, Радочела, Гледићких планина и Гоча. Рејон Ибарске клисуре познат је по рударству, као и по термалним изворима у Матарушкој Бањи и Богутовцу. Конфигурација земљишта одредила је доминантне начине привређивања становништва, тако да се у равничарским селима мештани претежно баве ратарством, у побрђу воћарством и ратарством, а у планинским подручјима шумарством и сточарством.⁵

Краљево је имало значајну индустрију како пре тако и после Другог светског рата. У послератном периоду прво су обновљена постојећа, а потом изграђена нова предузећа.⁶

Град и срез налазе се готово у средишту републике Србије, са релативно добром саобраћајном повезаношћу са осталим деловима земље. Близина манастира Жиче допринела је да Краљево има и дугу традицију духовног, просветног и културног центра. Од 1854. године у њему је седиште Жичке епархије. Прва школа помиње се још пре Првог српског устанка, Ратарска школа, као прва средња школа почиње са радом 1882, а Гимназија од 1909. године. Пре Првог светског рата установљена је трговачка школа а уочи Другог светског рата и стручна занатска. Након 1945. године настављају рад Општинска читаоница као „Народна библиотека”, Културно уметничко друштво „Абрашевић”, биоскоп, оснивано је позориште, затим, Народни музеј (1950), а од 1953. године стално излази локални лист „Ибарске новости”.⁷

Стицајем историјских околности, у Србији је до 1941. године око половине становника старости изнад 10 година било неписмено. У четворогодишњем рату, који је уследио, тај број се повећао.⁸ Извештај од 5. маја 1945. године, чију поузданост релативизује нетачан број становника, даје податак да је у срезу било 33,3% писмених и 66,7% неписмених.⁹

Замашни напори који су предузети после Другог светског рата у циљу да се неписменост искорени дали су добре резултате, тако да је 1954. године у Жичком срезу од целокупног становништва неписмених било 22,4%.¹⁰ Побољшању су, поред редовних основних школа, допринели и аналфабетски течајеви организовани за описмењавање особа старијих од 15 година.

ОД ЧЕТВОРОГОДИШЊЕ ДО ОСМОГОДИШЊЕ ОСНОВНЕ ШКОЛЕ

Принцип обавезног похађања основне школе, код нас први пут правно уобличен још далеке 1883. године, није имао све услове да у потпуности заживи. Ту обавезу садржавали су и касније донети закони у Краљевини Југославији.¹¹ У том циљу и пре Другог светског рата на територији Жичког среза постојала је релативно развијена мрежа основних школа. Четвороразредне основне школе радиле су у следећим местима: Краљево (школа је основана на самом крају 18. века), Адрани (1897), Богутовац (1919), Буковица (1930), Бресник (1934), Витановац (1932), Витковац (1904), Међуречје–Гокчаница (1874), Вранеша (1910), Врба (1852), Врдила (1839), Драчкићи (1939), Гледић (1911), Годачица (1925), Раваница (1924), Грачац (1843), Драгосињци (1919), Жича (пре 1857), Јарчујак (1939),

⁵ Драгољуб Милановић, *Краљево и његово уже жривишационо подручје*, Београд 1973, 188–190.

⁶ „Фабрика вагона” је обновљена, а у складу са Првим петогодишњим планом индустријализације (1947–1951) оријентисана је на производњу шинских возила. Изградња фабрике „Магнохром” отпочела је 1948, а завршена 1952. године, предузеће „Електрокомбина” основано је одмах после рата, Графичко предузеће „Слово” 1947. године...; Исто, 104, 108.

⁷ *Краљево и околина...*, 473, 476.

⁸ *У борби против неписмености*, Београд 1946, 20; Мара Алексић, Школство у Ужичком округу 1944–1946, *Ужички зборник*, бр. 24, Ужице 1995, 341.

⁹ У извештају пише да су приликом утврђивања броја писмених и неписмених урачунате избеглице, и да за поједине месне народне одборе није било тачних података. ИАК, Скупштина среза Краљево, кут. Просветни одсек, инв. бр. 694 (у даљем тексту. ИАК, ССК, кут. инв. бр. 694).

¹⁰ *Рејони Н. Р. Србије*, бр. 9, Београд, 1954, 35.

¹¹ Арсен Ђуровић, *Модернизација образовања у Краљевини Србији 1905–1914*, Београд 2004, 13.

Каменица (1928), Конарево (1929), Лађевци (1885), Матаруге (1932), Милочаји (1921), Мрсаћ (1930), Отроци (1930), Обрва (1929), Поповићи (1936), Печеног (1934), Подунавци (1923), Ратина (1918), Рибница (1929), Рођевићи (1910), Савово (1938), Самаила (1891), Сирча (1893), Стубал (1937), Тавник (1930), Трговиште (1934), Чукојевац (1883) и Цветке (1843).¹²

Након завршетка Другог светског рата ове школе су наставиле са радом, а приступило се и отварању нових, не би ли се што пре омасовило образовање. Нове школе су отворене у следећим местима: Милавчићи крајем 1944, потом, Шумарице, Грдица, Толишница, Замчање, Маглич и Брезна – 1945, Лопатница и Гради – 1946, Дедевци – 1947, Милаковац и Попова Река – 1948, и Дрлупа, Лешево, Пределе и Борово – 1949. године. Школа у Лађевцима је 1945. године подељена на Школу бр. 1 у Доњим Лађевцима и Школу бр. 2 у Горњим Лађевцима. У Матарушкој Бањи радила је основна школа за децу Српског избегличког дома¹³

Основна школа у Краљеву обновила је рад 1. марта 1945. године. Неке школе у Жичком срезу отпочеле су са радом још раније, у Рибници крајем децембра 1944. и у Жичи јануара 1945. године.¹⁴

Међу најважнијим изменама у основном образовању након рата јесте она од 6. децембра 1945. године, када је за децу оба пола уведено обавезно седмогодишње основно школовање.¹⁵ Обавезно седмогодишње образовање потврђено је и Законом из 1948. године, у коме пише: „Основно седмогодишње школовање остварује се у државним седмогодишњим школама – седмолеткама. У местима у којима не постоје седмолетке, седмогодишње школовање остварује се у два ступња: у четворогодишњој основној школи и у трогодишњој прогимназији, или у прва три разреда средње школе. Седмолетке и прогимназије оснива Министарство просвете на предлог извршног средског, градског односно реонског народног одбора. У решењу се мора навести подручје за које се седмолетка или прогимназија оснива.”¹⁶

Приликом одлучивања где ће се отворити прогимназија настојало се да то буде место са школском зградом која има довољно просторија и којем гравитира више села. У Жичком срезу су 1946. године отворене три прогимназије (непотпуне гимназије) и то у Витковцу, Горњим Лађевцима и Рођевићима.¹⁷ Школу у Витковцу похађали су ученици који су завршили четворогодишње школе у Печеногу, Горњем Милаковцу и Доњем Милаковцу. У више разреде прогимназије у Горњим Лађевцима ишли су ученици из Обрве, Тавника, Милочаја и Цветака. Прогимназију у Рођевићима похађали су и ученици који су завршили четвороразредне школе у Дедевцима, Пекчаници и Горњој Лопатници.¹⁸ Поред четири разреда основне школе, у тим местима је 1946/47. године отворен и први разред прогимназије. Ученици који су завршили трећи разред прогимназије, односно седми разред седмолетке, полагали су нижи течајни испит.¹⁹ Први нижи течајни испит у прогимназијама Жичког среза полаган је школске 1948/1949. године. Предметна настава у седмогодишњим школама подразумевала је просветни кадар одговарајуће стручности, што је било спроведено само у прогимназији у Витковцу, која је 1949. године имала 218 ученика и шест наставника. Прогимназија у Лађевцима имала је 193 ученика и само три наставника, док је у Рођевићима 60 ученика било без наставника, тако да су учитељи држали предметну наставу.²⁰

Школске 1946/1947. године на територији среза радило је 46 четворогодишњих основних школа. Имале су 7.243 ученика распоређених у 123 одељења (међу којима и полазници једногодишњег и двогодишњег скраћеног школовања, који нису били редовни ђаци) и 141 учитеља. Што се социјалне структуре ђачких родитеља тиче, на основу статистичких података из 1946. године, велику

¹² *Водич...*, 131–162; Срећко Ђунковић, *Школство и просвета у Србији у XIX веку*, Београд 1971, 47; Ристић Радомир и Филиповић Вера, Школство у Карановцу–Краљеву током XIX века, *Рудойоле–Карановац – Краљево*, Београд – Краљево 2000, 182; *Алманах Краљевине Срба, Хрватиа и Словенаца 1927/1928*, VIII, Загреб 1929, 104–105; Историјски архив Краљево, Скупштина општине Краљево, кут. Извештаји школа 1949–1960. године, Картони основних школа (у даљем тексту: ИАК, СОК, Извештаји 1949–1960).

¹³ *Водич...*, 133–160.

¹⁴ ИАК, Основна школа „Вук Караџић” Рибница, Летопис, инв. бр. 2, 7.

¹⁵ Савезни закон о седмогодишњем школовању донет је 1945. године – *Службени листи Демократске федеративне Југославије*, 84/45; Закон о увођењу седмогодишњег основног школовања у Србији, *Службени гласник Народне републике Србије*, 43/45; Савезни општи закон о седмогодишњем основном школовању донет је 1946. године – *Службени листи Федеративне Народне Републике Југославије*, бр. 56/46.

¹⁶ Закон о потврди и изменама и допунама Закона о увођењу обавезног седмогодишњег основног школовања у Србији, *Службени гласник Народне републике Србије*, 4/48.

¹⁷ На основу печата школе у Витковцу прати се промена назива школе: од 1947. до 1948. године „Државна прогимназија Витковац”, 1949–1952. године „Непотпуна гимназија Витковац”. *Основна школа у Витковцу 1904–2004*, Краљево, 2004, 216 (у даљем тексту: *Основна школа у Витковцу...*).

¹⁸ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 44, 26–27.

¹⁹ *Правилник о полагању нижег течајног испитиа*, *Службени гласник НР Србије*, бр. 22, 1949.

²⁰ ИАК, ССК, кут. 718.

већину чинили су сељаци – 6027, затим: радници – 549, државни службеници-247, трговци – 50, занатлије – 288, индустријалци – 2, слободне професије – 19 и војна лица – 61, а 799 ученика је изгубило родитеље током рата.²¹

Број школа постепено се повећавао. У Жичком срезу је, укључујући и град Краљево, на крају школске 1948/1949. године, било 50 основних школа (четворогодишњих школа и седмолетки), 5.981 ученик распоређен и 99 наставника.²² На почетку школске 1951/1952. године у срезу је било укупно 55 школа за основно образовање, 7.196 ученика и 116 наставника.²³

Следећа важна новина је захтев са Трећег партијског пленума 1949. године, први пут у послератној Југославији, да се продужи обавезно основно школовање са седам на осам година, што је реализовано законским прописима почевши од 1951. године.²⁴ У складу са резолуцијом Трећег пленума и сагласно постојећим законима, 1952. године Савет за просвету, науку и културу Владе НР Србије донео је одлуку о обавезном осмогодишњем школовању деце узраста до 15. године.²⁵

Осмолетке у Жичком срезу помињу се пре 1952. године. Одлуком Министарства просвете од 28. јула 1950. године, школа у Вранешима претворени су у осмолетку.²⁶ Годину дана касније, одлуком Народног одбора крагујевачке области на почетку школске 1951/52. године извршена је реформа у школском систему и од две потпуне гимназије у Ранковићеву, мушке и женске, створена је Виша мешовита гимназија и две осмолетке.²⁷ Пописом извршеним закључно са 30. септембром 1951. године утврђено је да су у Ранковићеву радиле две осмолетке са 18 одељења, 1.127 ученика од првог до четвртог разреда и 19 наставника, а у осталим местима Жичког среза било је још пет осмолетки са 13 одељења, 874 ученика од првог до четвртог разреда и 12 наставника.²⁸

Број осмогодишњих школа у срезу повећавао се постепено. Савет за просвету и културу среза Жичког одлучио је да се „у школама са више одељења, које имају најмање три наставника, до 15. децембра 1952. године отвори пети разред продужне школе за децу која су претходно завршила четврти разред основне школе и само за добровољце из ранијих година”.²⁹ На основу те одлуке, од 1953. године не отварају се одмах осмолетке, већ се постепено уводе нови, виши разреди, као на пример у Конареву, Самаили, Тавнику и Стублу пети, а у Рибници и Годачици шести разред.³⁰ Крајем 1954. године, поводом десетогодишњице ослобођења Краљева, у „Ибарским новостима” направљен је осврт на просвету у срезу у минулој деценији: „Сада у срезу има 59 основних школа са 4.957 ученика, 17 зграда за основне и 1 за осмогодишњу је новонаправљених. У срезу је 4.957 ученика, а у граду још 4.700 и 336 просветних радника...”³¹

Основна школа у Краљеву, почела је да ради 1. марта 1945. године, са 26 одељења основне школе и 2 одељења забавишта. Од децембра 1945. године названа је Народна основна школа „Четврти краљевачки батаљон” и тај назив је привремено употребљаван, са или брз придева „народна” до 1949. године. Школа није имала своју школску зграду, већ се, као на пример школске 1948/1949. године, дешавало да ради у четири зграде. Почетком школске 1951/1952. године формиран су Виша мешовита гимназија и две осмолетке.³² То је значило да основне школе и нижи разреди (I–IV) гимназије чине осмолетке. Због великог броја одељења школа је подељена на Осмолетку бр. 1 и Осмолетку бр. 2.³³

Осмолетку бр. 1 школске 1952/53. године у нижим разредима похађало је 553 ученика, распоређених у 14 одељења, којима је наставу изводило 17 учитеља. У вишим разредима било је 1.086 ученика, распоређених у 24 одељења, а наставу је изводило 25 наставника.³⁴

²¹ ИАК, СОК, кут. Извештаји школа 1945–1961, статистички лист бр. 1 (у даљем тексту: ИАК, СОК, Извештаји 1945–1961).

²² ИАК, ССК, кут. 718.

²³ Резултати пописа школа на почетку 1951/1952 школске године, Београд, 1952, 5–6.

²⁴ Велизар Недовић, *Облици педагошко-инструктивне делатности*, Београд, 1982, 43. (у даљем тексту: В. Недовић, *Облици...*)

²⁵ ИАК, СОК, кут. Извештаји школа 1951–1953. (у даљем тексту: ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953.)

²⁶ *Водич...*, 136; Архива ОШ „Бранко Радичевић” Вранеша, *Летопис школе*.

²⁷ *Гимназија у Краљеву 1909–1999*, Краљево, 2000, 224 (у даљем тексту: *Гимназија...*).

²⁸ *Ibid.*, напомена бр. 23.

²⁹ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 42, 12.

³⁰ Исто, 42.

³¹ Лука Цвијовић, Десет година просвете и школства у граду и срезу, *Ибарске новост*, 27. новембар 1954. године, 3.

³² *Ibid.*, напомена бр. 27.

³³ ИАК, СОК, Извештаји 1949–1960, 20. јун 1952.

³⁴ ИАК, СОК, кут. Извештаји Савета за просвету и културу 1951–1953 (у даљем тексту: ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953).

Осмолетка бр. 2 отпочела је са радом 6. септембра 1952. године у потпуно реновираној згради која је 1939. године наменски направљена за школу. У нижим разредима било је 191, а у вишим 474 ученика.³⁵ У оквиру школе радило је и забавиште од два одељења. Наставни кадар су чинила: три професора, два професора приправника, четири наставника са завршеном Вишом педагошком школом, десет учитеља, један стручни учитељ, један стручни наставник певања и једна забавиља.³⁶

Почетком 1954. године од дела одељења Осмолетке бр. 1 формирана је Осмолетка бр. 3, званично названа Осмогодишња школа „Братство и јединство”. Ова школа је формирана од пет одељења нижих и десет одељења виших разреда Осмогодишње школе „Четврти краљевачки батаљон”. Самосталан рад отпочела је 11. фебруара 1954. године. Нижи разреди су радили само пре подне у згради Школе ученика у привреди, док су одељења виших разреда радила у својој згради у две смене. Школа није имала физкултурну салу. Колектив је чинило: пет учитељица за ниже разреде, дванаест сталних наставника, три наставника за допуну часова и један хонорарни наставник.³⁷

Савет за просвету и културу у Ранковићеву, августа 1954. године донео је одлуку о укидању Више гимназије и три осмолетке. Нижи разреди, од првог до четвртог, били су у „новим” школама, у Основној школи бр. 1 и Основној школи бр. 2. Виши разреди, од петог до осмог, били су у Првој и Другој мешовитој гимназији, али као први и четврти разреди. Основна школа бр. 1 смештена је у школској згради где је била Осмолетка бр. 2, а Основна школа бр. 2 у зградама у центру града где су се налазиле Осмолетка бр. 1 и Осмолетка бр. 3. Од фебруара 1955. године Основна школа бр. 1 назива се Основна школа „Јова Курсула”, а Основна школа бр. 2 „Четврти краљевачки батаљон”.³⁸

Школске 1954/55. године у Жичком срезу, поред четвороразредних школа, радило је и једанаест осмолетки, у следећим местима: Витковац, Лађевци, Самале, Рибница, Роћевићи, Конарево, Годачица, Вранеша и три у Краљеву.

Мрежа осмогодишњих школа била је неравномерно распоређена. Један од узрока неравномерности биле су географске карактеристике среза, односно неуједначен распоред становништва. Највише школа било је у самом граду, као и у селима која леже у равничарском делу среза. У јужном, брдско-планинском делу, са расутиим селима, како се види на приложеној карти, мрежа школа није била задовољавајућа. Изненађује што на том простору није постојала осмолетка, јер су нека села била удаљена и преко 50 километара од најближих осмогодишњих школа.³⁹ О том проблему расправљано је и на седници Савета за просвету и културу Жичког среза, када је, анализом стања школске мреже 1954. године, уочено да мрежа осмогодишњих школа не задовољава, јер не обухвата сву децу која су завршила четворогодишњу школу.⁴⁰

НАСТАВНИ ПЛАНОВИ И ПРОГРАМИ

Одмах по ослобођењу, Повереништво за просвету Антифашистичке скупштине народног ослобођења НР Србије донело је *Скраћени наставни план и програм за четвороразредну школу*, који је имао две варијанте: скраћено наставно градиво за престареле ученике којима је омогућено да за шест месеци заврше основно образовање одраслих и опширније градиво за ученике који су редовно похађали наставу кроз четворогодишње школовање. Тај план је био на снази до 1945. године.⁴¹ За ученике чије су школе радиле за време рата, „али су они из

³⁵ ИАК, СОК, Извештаји 1949–1960.

³⁶ ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953, 2. октобар 1952. год.

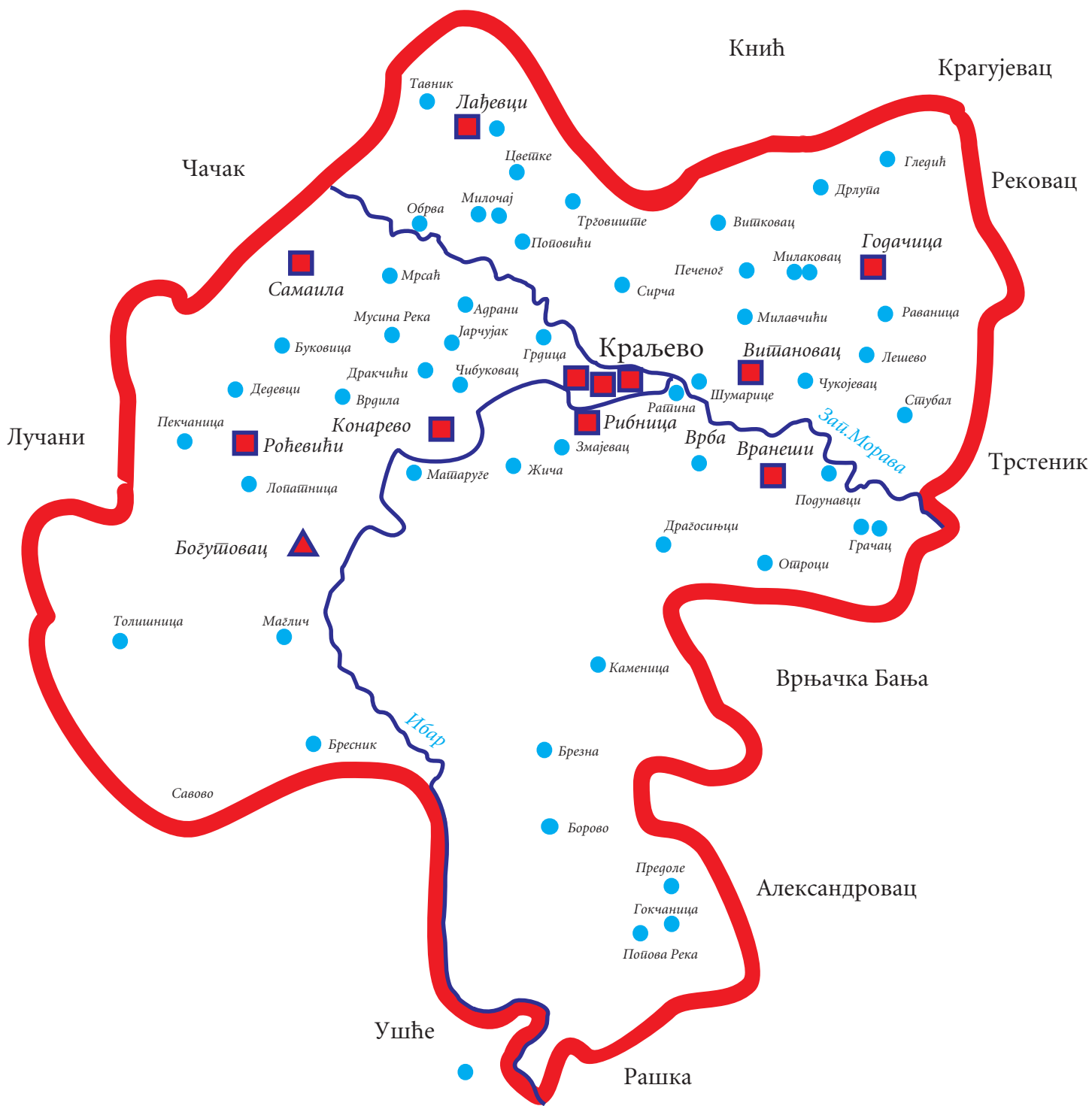
³⁷ ИАК, СОК, кут. Годишњи и полугодишњи извештаји 1950–1960. (ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960).

³⁸ *Гимназија...*, 230, 232.

³⁹ Тек је 1962. године школа у Гокчаници прерасла у осмогодишњу, матичну за Борово, Попову Реку и Предоле. *Водич...*, 138.

⁴⁰ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 44, 4.

⁴¹ *Основна школа у Витковцу...*, 207.

ОСНОВНЕ ШКОЛЕ У ЖИЧКОМ СРЕЗУ 1955. ГОД.

- Осмогодишње школе
- ▲ Шестогодишња школа
- Четворогодишње школе

оправданих разлога изгубили једну или више година”. Тамо где није било довољно полазника организовано је појединачно приватно полагање испита.⁴² Просветни савет Србије, који је рад отпочео априла 1945. године, донео је наставни план и програм за ту годину који је, уз преглед градива по разредима и предметима, садржао и методичка упутства за обраду појединих наставних предмета, односно систем мера за остваривање циљева социјалистичког васпитања. Обухватао је једанаест наставних предмета: српски језик, историја, земљопис, рачун, природа и привреда, ручни рад, цртање, писање, певање, телесно васпитање и веронаука.⁴³ Веронаука је фебруара 1945. године постала факултативни предмет, а убрзо, априла 1945. године Просветни савет НР Србије укинуо је веронауку као наставни предмет у школама.

Непосредно по завршетку рата успех ученика оцењиван је оценама: одличан 5, врлодобар 4, добар 3 и слаб 2 и рђав 1.⁴⁴ Од 1946. године смањује се распон оцена, од слаб 2 до одличан 5.⁴⁵ Владање ученика такође је оцењивано, али није утицало на општи успех ученика.

Устав ФНРЈ из 1946. године чланом 25 прокламовао је одвајање државе од цркве. Држава је преузела бригу о васпитању и образовању омладине у духу тековина народне револуције. Значајан моменат у овом периоду представља доношење првог петогодишњег плана развоја привреде за раздобље 1947–1951. године. Приликом израде овог плана пошло се од претпоставке да привредни развој треба да буде повезан са подизањем културног нивоа народа.⁴⁶ У циљу стицања практичних знања почетком 1952. године Министарство просвете НР Србије одлучило је да се у пети разред уведе предмет *лепо писање* са једним часом недељно, у пети и шести разред предмет *ручни рад* са два часа недељно и у седми и осми разред предмет *йо-уке из привреде и домаћинства*, са два часа недељно.⁴⁷ Предмет *морално васпитање* у основне школе уведен је 1953. године са једним часом недељно у трећем и четвртном разреду.⁴⁸ Републички Савет за просвету и културу увео је 22. новембра 1954. године свакодневну наставу *шлесног васпитања* у трајању од по 30 минута у сваком разреду, поред редовног часа предвиђеног наставним планом.⁴⁹ Многобројни прописи који су се односили на просвету, јасно указују колики је степен важности она имала за нову државу, али и неумереност у мешању режима у школство. Од 1945 до 1971. године донето је 110 савезних и 524 републичка прописа, што је износило у просеку 20 прописа годишње.⁵⁰

У Жичком срезу, одмах након ослобођења, осетио се нови идеолошки курс, наметан кроз разне видове рада у школи. У настави, неки предмети, посебно они друштвени, претрпели су извесне измене. То најбоље илуструје наставни предмет историја у плану и програму из 1948. године. Само један час био је намењен покрштавању Словена, појави прве писмености и упознавању са радом Ђирила и Методија. За све републике у саставу нове Југославије било је назначено име владара о коме треба највише учити: Хрватска – Томислав и борба за јадранску обалу Петра Свачића, Босна – Кулин бан, Твртко, Македонија – Самуило и за Србију и Зету – Немањићи – 6 часова. За турска освајања и Косовски бој био је намењен само један час, док је за Народноослободилачку борбу било планирано 10 часова, а за ФНРЈ 5 часова.⁵¹ Теме за писмени рад из српског језика 1949. године такође сликовито приказују степен задирања актуелне политике у просвету: *Улога и значај народних хероја, Улога школске омладине у изградњи земље, Изградња и најредак наше земље данас и у будућности...*

⁴² ИАК, ССК, кут. 694.

⁴³ ИАК, ОШ „Бранко Радичевић” Витковац, Уписнице, инв. бр. 10.

⁴⁴ ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

⁴⁵ ИАК, ОШ „Бошко Буха” Боготовац, Уписнице, инв. бр. 38.

⁴⁶ Љубомир Крнета, *Јединствена школа*, Београд 1963, 164.

⁴⁷ ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953, Акт бр. 14985.

⁴⁸ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 7, 44.

⁴⁹ *Просветни гласник Народне Републике Србије*, 10 – 11/1954.

⁵⁰ Велизар Недовић, Од државних прописа ка самоуправном образовању, *Педагогија*, 4, Београд, 1973, 376.

⁵¹ *Основна настава у ФНРЈ*, Комитет за школу и науку владе ФНРЈ, Београд, 1948, 15, 89–90.

Првих месеци по завршетку рата није било довољно наставног кадра у основним школама. Мобилизација, отпуштање политички неподобних учитеља, њихово често премештање у друге школе или срезове, неретко само уз сагласност среских власти, без тражења одобрења из Министарства просвете, додатно су отежавали рад школа првих послератних месеци. Фебруара 1945. године, четири учитеља се нису пријавили Среском повереништву за просвету у Краљеву, јер су још увек били у војсци: Радош Вујошевић из Матаруга, Јован Радовановић из Међуречја (Гокчанице), Павле Поповић из Мрсаћа и Витомир Аћимовић из Буковице. Три учитеља су мобилисана 1. марта 1945. године: Ђорђе Николић из Цветака, и Драгић Левајац и Бранислав Пројовић из Лађеваца. Због сарадње са четницима почетком 1945. године, из службе су отпуштени: Слободан Трајковић – учитељ из Међуречја, Никола Мамула – учитељ у Чукујевцу, Стефанија Поповић – учитељица из Обрве.⁵² На територији општине Краљево школске 1945/46. године осам учитеља је на сопствени захтев упућено у друге срезове, у Краљево је дошло седам учитеља, а два су прешла из Краљева у Рибницу и Дракчиће.⁵³ Наредних година миграција просветних радника била је слабијег интензитета и најчешће унутар среза.

Првих послератних месеци један од услова да се задржи посао у просвети, или да се добије премештај у другу школу, био је добијање повољне карактеристике од Среског повереништва за просвету у Краљеву. Повољну карактеристику су чиниле три ставке: да особа није за време окупације сарађивала са окупатором, домаћим и страним издајницима, да је одана народноослободилачком покрету и да је „личног живота исправна”, а као наставник стручно спремна, вредна и марљива. У супротном, онима који су били оптужени за сарадњу са окупатором и четницима, и описани као карактерно лоше особе, није било да задрже посао.⁵⁴

Континуирано успостављање нове, послератне идеологије у просвети, било је нераскидиво повезано са идеолошким обликовањем просветних радника. Промене у наставним плановима и програмима учитељских школа првих послератних година биле су усмерене на следеће: све наставне предмете „социјалистички идејно усмерити” и „марксистички научно засновати”, обезбедити нерелигијски карактер васпитања и образовања, учинити марксизам и лењинизам основом целокупног образовања и васпитања учитеља, уградити у наставне садржаје социјалистичке идеје и тековине Народноослободилачке револуције.⁵⁵ Наставници су својим животом и радом морали бити комплементарни са актуелним државним потребама. За учитеље и наставнике Жичког среза током 1945. године, организован је низ конференција, за које је важило правило да се „изостанак не може правдати”, и тиме је наговештен висок степен уплива режима у школство.⁵⁶ Министарство просвете НР Србије организовало је 1949. године саветовање са свим директорима учитељских школа на својој територији, на коме су дате основне смернице за измену наставних програма и организацију рада учитељских школа. Тада је испољено настојање да учитељске школе постану не само „социјалистичке институције за образовање и васпитање учитеља”, већ и педагошки центри за унапређивање и преоријентацију (социјалистичку, марксистичку) образовања и васпитања у свим основним школама НР Србије.⁵⁷

Недостатак стручних просветних радника након отварања осмогодишњих школа, надокнађиван је тако што су запошљавани и несвршени студенти Више педагошке школе. Посебно су недостајали наставници страних језика и математике, па су првих година те предмете држали учитељи, апсолвенти, па и студен-

⁵² ИАК, ССК, кут. 694.

⁵³ ИАК, СОК, Извештаји 1945–1961, Премештаји, пензионисање и постављање просветних радника 1945–1950.

⁵⁴ Исто, Решење бр. 1076.

⁵⁵ Никола Поткоњак, *Образовање учитеља у Срба, Ужице, 1999*, 317 (у даљем тексту: Н. Поткоњак, *Образовање...*).

⁵⁶ ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

⁵⁷ Н. Поткоњак, *Образовање...*, 315.

ти. У Жичком срезу школске 1951/1952. године од укупно 141 учитеља и наставника била су неквалификована два наставника, а у четворогодишњим школама 31 учитељ. Наредне школске године, због повећања броја одељења у вишим разредима, стручна настава је била нешто слабије заступљена. Међу запосленима у сеоским школама радило је осам ванредних студената Више педагошке школе и 16 учитеља на местима наставника у предметној настави. У школи у Ранковићеву, у вишим разредима радило је осам учитеља и један ванредни студент.⁵⁸ Градске школе су, углавном, имале стручнији кадар у односу на сеоске.

Године 1954. Осмолетка бр. 1 имала је десет професора, четири наставника и седамнаест учитеља. Осмолетка бр. 2 имала је три професора, два приправника професора, четири наставника, једну стручну учитељицу, два наставника приправника, једног сталног хонорарног наставника, једног хонорарног наставника за фискултуру и једанаест учитеља.⁵⁹ На седници Наставничког савета школе у Вранешима, 16. марта 1954. године, присутни инспектор Сава Јакић приметио је да нису сви предмети стручно заступљени у вишим разредима основне школе, већ да их предају учитељи.⁶⁰ Интересантан је коментар управитеља школе Осмолетке бр. 2 на тему стручне спреме и рада колега: „Стручност није у потпуности заступљена, но с обзиром да наставници – нестручњаци предају дуже времена, у успеху нису подбацили а уложили су више труда него и неки стручњак који је немаран према раду.”⁶¹

РЕДОВНОСТ ПОХАЂАЊА НАСТАВЕ

Успостављање система обавезног основног образовања након четворогодишњег рата, првих година реализовано је са делимичним успехом. Да би се што боље спровео *Закон о обавезном слању деце у школу*, донета је и *Уредба о обавезном слању деце у школу*, која је предвиђала казне за родитеље који то не чине: опомена, укор и новчана казна од 200 до 1.000 динара или принудни рад десет дана.⁶² Када је 22. марта 1952. године донета *Уредба о усаглашавању прописа о рекршајима*, онда је новчана казна повишена на 5.000 динара, а затвор на двадесет дана.⁶³

Школе у Жичком срезу суочавале су се са проблемом нередовног похађања и непохађања наставе, посебно првих послератних месеци. Школске 1945/1946. године у Основној школи бр. 1 у Лађевцима од 68 уписаних наставу је редовно похађао 61 ученик, а у Основној школи бр. 2 од 184 уписаних – 155 су редовни.⁶⁴ У Милочају, у Основној школи бр. 1 школске 1946/1947. године било је уписано 96 ученика, од којих 71 редован на настави, док је у Основној школи бр. 2 од 111 уписаних било 103 редовна.⁶⁵ У Гокчаници, 1948. године, у школу је ишло свега 30% ученика.⁶⁶ Један од разлога непохађања наставе било је и велико сиромаштво. Фебруара 1945. године, школа у Жичи доставила је Среском просветном одељењу у Краљеву списак од двадесеторо деце која су због сиромаштва прекинула школовање.⁶⁷

У нижим разредима основних школа ученици су редовније похађали наставу него у вишим разредима. Марта 1949. године у нижим разредима основних школа Жичког среза био је уписан 6.061 ученик, односно 3.147 дечака и 2.914 девојчица, од којих је наставу редовно похађало 5.981 ученик, односно 3.121 дечак и 2.860 девојчица, што је процентуално исказано представљало редовност похађања од 98,68%. Од 6.061 уписаног ученика било је: у првом разреду 1.367, у другом 1.551, у трећем 1.574 и у четвртом 1.569 ученика.⁶⁸

⁵⁸ ИАК, ССК, кут. 734.

⁵⁹ ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960, 6. септембра 1952.

⁶⁰ ИАК, ОШ „Бранко Радичевић” Вранеша, Записник, инв. бр. 1, 25.

⁶¹ ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960, 15. јул 1954.

⁶² Уредба о обавезном слању деце у школу, *Службени гласник НР Србије*, 6/49.

⁶³ *Службени гласник НР Србије*, 11/52.

⁶⁴ ИАК, СОК, Извештај 1949–1960, 12. јун 1946.

⁶⁵ Исто, 30. мај 1947. год.

⁶⁶ ИАК, ОШ Гокчаница (Међуречје), Деловодник, инв. бр. 4, 25.

⁶⁷ ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

⁶⁸ ИАК, ССК, кут. 718.

Одлазак на наставу постао је проблем нарочито након преласка на осмогодишње школовање и то у петом и шестом разреду. У Рибници је школске 1948/1949. године отворен пети разред који је похађало само 4 ученика, па је и пре краја школске године затворен, да би поново био отворен тек школске 1952/53. године, када се уписало 24 ученика.⁶⁹ Повереништво за просвету предузимало је мере да деца редовно иду у школу, али без значајнијих резултата. Састанци са ђачким родитељима и појединачна убеђивања нису много помагали, јер су се родитељи правдали да због зиме и недостатка одеће и обуће не могу да шаљу децу у школу.⁷⁰ У уписницама за пети, шести и седми разред из 1951–1952. године постојале су рубрике: *оџажања о ученику, њриликe њод којима се школовао и телесни и друџи орџански недостџаици*; за доста ученика стоји да су „немарни, површни, средње способни,” као и да су им „лоше прилике у којима се школују”.⁷¹ То је, донекле, разумљиво јер су сељаци, који су чинили већину становништва, сматрали да је важније да им деца помажу па су у том духу и подизали своје потомство. У селима удаљеним од града, проблем непохађања наставе био је израженији. Осим деце која нису похађала наставу, било је и случајева нередовног похађања. Учитељица школе у Дедевцима извештава среске просветне власти да школске 1954/1955. године у школи има 16 ђака које родитељи нередовно шаљу у школу.⁷² Често се прибегавало убеђивању родитеља, углавном на родитељским састанцима да редовно шаљу децу у школу. Временом су родитељи схватили неопходност образовања и предности које оно доноси, тако да школске 1954/55. године у Жичком срезу само 34 ученика није ишло у школу.⁷³

ПРОСВЕТНЕ ВЛАСТИ И ПРОСВЕТНА ИНСПЕКЦИЈА

Просветним радом у срезу и граду руководили су посебни политичко-извршни органи састављени од одборника и грађана. У почетку носили су назив одсеци, касније повереништва, савети и секретаријати, да би од јула 1953. године те послове обављао Савет за просвету и културу.⁷⁴

У Жичком срезу, као и у целој Србији, педагошке инструкције од 1945. до 1950. године давали су просветни инструктори, а од 1950. до 1955. године просветни инспектори.⁷⁵ Први школски инструктор у Жичком срезу после Другог светског рата, био је Горољуб Катанић. Он је, на пример, 4. јуна 1945. године након обиласка основне школе у Матаругама констатовао да су: предмети обрађени методски и правилно, да је у другом разреду обрађена и историја Народноослободилачке борбе, да је учитељица и ван школе активна као секретар Антифашистичког фронта жена, води алфаветски течај и да је одржала два предавања за народ. Због уредно обављених наставних и ваннаставних активности, Катанић је учитељицу оценио одличном оценом.⁷⁶ Под руководством повереника за просвету, на састанцима који су одржавани једном недељно, инструктори су се договарали о активностима за наредну седмицу. Поред давања инструкција наставницима, инструктори су руководили радним акцијама, обављали административне послове у органима власти, радили на спровођењу разних прописа.⁷⁷ Занимљиво, посебна пажња посвећивана је томе да ли и колико има Титових слика по учионицама. Тако је инспектор приликом обиласка школе у Матаругама, новембра 1951. године, приметио да је: „школска зграда окречена, украшена сликама и паролама, чиста”⁷⁸. Осмолетку бр. 1 у Ранковићеву крајем 1950. године обишао је инструктор који је утврдио да слика друга Тита нема ни у једној учионици.⁷⁹

⁶⁹ ИАК, ОШ „Вук Караџић” Рибница, Летопис, инв. бр. 2, 10, 14.

⁷⁰ ИАК, ССК, кут. 718.

⁷¹ ИАК, ОШ „Четврти краљевачки батаљон” Краљево, Уписнице, инв. бр. 23.

⁷² ИАК, ССК, кут. 741.

⁷³ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 44, 4.

⁷⁴ Исто, 55.

⁷⁵ В. Недовић, *Облици...*, 37.

⁷⁶ ИАК, ОШ Матаруге, Записник, инв. бр. 1, 9.

⁷⁷ В. Недовић, *Облици...*, 10.

⁷⁸ ИАК, ОШ Матаруге, Записник, инв. бр. 1, 14.

⁷⁹ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 17. 1–2.

У Ранковићеву 1952. године није било инспектора, па су њихову дужност обављали директори осмолетки.⁸⁰ Убрзо је тај недостатак превазиђен, тако да је у Жичком срезу почетком 1955. године било осам просветних инспектора.⁸¹ Школске инспекторе нарочито је оптерећивало оцењивање наставника. У складу са расписом Министарства просвете Србије од 10. априла 1951. године, оцењивали су учитеље у неподељеним школама. У школама где су управитељи школа имали одељења, инспектори су радили заједно са управитељима, док су управитељи без одељења сами оцењивали своје наставнике. На пример, *Лист о оцењивања* учитељице у Осмолетки бр. 2 садржао је следеће податке: у потпуности је извршила постављене задатке, из породичних разлога није могла да обавља ваннаставне активности, имала је социјалистички дух, административне послове је уредно обављала.⁸² Наставници су често били незадовољни оцењивањем школских инспектора. Сматрали су да их је мало с обзиром на величину Жичког среза и број школа и одељења у њему, као и да присуство инспектора на неколико часова годишње није довољно да би наставник био објективно оцењен. У почетку су се наставници жалили само на незадовољавајућу, негативну оцену, а касније и на „мали распон позитивних оцена”. Постојале су четири оцене, од којих три позитивне (*задовољава, истиче се и нарочито се истиче*), којима је требало оценити све наставнике Жичког среза.⁸³

ШКОЛСКЕ ЗГРАДЕ, ОПРЕМА И УЧИЛА

Мањак радног простора, лоши материјални услови, недовољан број учитеља и наставника, недостатак учила и намештаја, као и огрева, обележили су прву послератну деценију. Трбало је поправити и проширити готово све школске зграде и изградити нове, поготову након одлуке да се образовање омасови. У извештају сачињеном јула 1945. године пише да су током окупације биле попаљене школске зграде у Сирчи, Самаилама и Врби. Делимично оштећене биле су школске зграде у селима: Роћевићи, Матаруге, Каменица, Дракчићи, Грачац, Богутовац, Витановац, Жича, Конарево, Врдила, Драгосињици, Адрани и Рибница.⁸⁴ Детаљније упознавање са уништењима и оштећењима школа у срезу било је отежано зато што у школској администрацији није било документације и фотографија о оштећеним објектима.⁸⁵

Школске 1945/46. у Жичком срезу радило је 46 државних школа, од којих 39 у две смене (пре подне и поподне) и седам у једној смени (пре подне). У најлошијим условима одвијао се рад школа у Бреснику, Годачици, Грачацу и Гледићу. У Бреснику, школа је радила у приватној кући, где је у једној учионици радио један учитељ са 111 ученика. Школска зграда у Годачици имала је четири учионице, 210 ученика и само једну учитељицу. Школа у Грачацу имала је две учионице, једног учитеља и чак 254 ђака. У школи у Гледићу било је две учионице, 220 ученика и један учитељ.⁸⁶ Првих послератних месеци ученици из Матаруга и околине наставу су имали у Матарушкој Бањи, у простору у којем су била смештена деца Српског избегличког дома.⁸⁷

Извршни одбор Жичког среза предложио је почетком 1946. године Министарству просвете НР Србије амбициозан план распореда, оснивања школа и подизања школских зграда и у селима где их није било. У предлогу је стајало: „Прве године треба основати школе у: Милаковцу, Лешеву, Чибуковцу, Предолама и Доњем Грачацу, друге године у Прогорелици, Дрлупи, Ковачима, Оппланићима, Кованлуку, Метикошу, Заклопачи и Бапском Пољу и треће године у Готов-

⁸⁰ ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953, 20. децембар 1952.

⁸¹ ИАК, СОК, кут. Извештаји и записници 1955, 21. септембар 1955.

⁸² ИАК, ОШ „Четврти краљевачки батаљон” Краљево, кут. 67.

⁸³ *Основна школа у Вишковицу*, 220.

⁸⁴ ИАК, ССК, кут. 694.

⁸⁵ Исто, Извештај 2. март 1945.

⁸⁶ ИАК, СОК, Извештаји 1945–1961.

⁸⁷ ИАК, ССК, кут. 694.

цу, Дедевцу и Мусиној Реци”.⁸⁸ Министарство просвете се начелно сагласило са предложеним планом, али је за 1947. годину одобрило кредит у износу од 400.000 динара; за основне школе у Врби, Жичи и Витковцу по 100.000 динара, а за основне школе у Поповићу и Дракчићима по 50.000 динара. Осим за изградњу, значајна средства су издвајана и за реновирање школа, као у случају школе у Врби, која је септембра 1947. године добила 20.000 динара.⁸⁹

Школе су највећим делом финансиране непосредно из среског и градског буџета. На пример, буџет Градског народног одбора за 1951. годину износио је 45.731.000 динара, од чега је за просвету одвојено 17.107.940. Наредне 1952. године од 95.195.000 просвети је било намењено 31.193.220 динара, а 1953. године од 77.000.000 динара у буџету, чак 44.332.000 планирано је за просвету.⁹⁰ На почетку школске 1952/1953. године из среског буџета додељена је помоћ школама за набавку учила и намештаја у износу од 960.000 динара, а за изградњу и обнову 1.060.000 динара: у Поповој Реци 150.000 динара, Борову 80.000, Предолама 120.000, Међуречју 80.000, Рођевићима 200.000, Лешеву 100.000, Отроцима 100.000, Витковцу 50.000, Шумарицама 40.000, Магличу 100.000 и Милавчићима 40.000.⁹¹ Првих година месни народни одбори су обезбеђивали новац за реновирање школа, кречење, набавку намештаја, огрева, учила и наставних средстава, а касније и за изградњу нових школских зграда.⁹² Та средства, ипак, нису била довољна, па се прибегавало сакупљању месног самодоприноса или организовању приредби у корист школског буџета. Примера ради, са изградњом школе у Чибуквцу отпочело се 18. јула 1954. године, а средства су обезбеђивана са различитих страна: мештани су дали 1.500.000, а помогли су и Срески народни одбор, Савез бораца и радне задруге.⁹³ Наредне године, новосаграђена школа у Змајевцу, немајући средстава за опремање учионица, користила је месни самодопринос (14.000 динара) и новац од приредби (26.000 динара).⁹⁴

У Жичком срезу у првој послератној деценији изграђене су нове школске зграде у: Доњем Милаковцу 1948, Пекчаници 1950, Отроцима 1952, Бреснику 1952, Грдици 1953, Магличу 1953, Шумарицама 1953, Лешеву 1953, Лопатници 1954, Змајевацу 1954, Дрлупи 1954, Буковици 1954, Горњој Лопатници 1955. и Милочају 1955. године.⁹⁵

Школе у Врби, Витановцу и Жичи добиле су од државе 1946. године финансијску помоћ за обнову и изградњу, а осталим селима је предочено да ће добити помоћ ако прво сами предузму мере за подизање школа.⁹⁶ То је био један од разлога што се отпочињало са изградњом школских зграда и када није било довољно финансијских средстава за њихов завршетак, тако да су неке школе годинама радиле незавршене, брзо пропадајући, као што је случај са онима у: Тавнику, Сирчи, Предолама, Пекчаници, Грдици и Дрлупи. У Милочају, школска зграда подигнута 1932. године била је на крају села, удаљена од неких сеоских кућа и по пет километара, тако да су деца из села ишла у школу у Поповиће. Незадовољни мештани, после рата су подигли другу школску зграду, на другом крају села.⁹⁷

Читаву деценију након завршетка рата, у неким селима настава се и даље одвијала у неадекватним просторијама: у Витановцу једно одељење било је у општинској згради, а два у просторијама задружног дома; у Каменици је настава уместо у ороној и старој школској згради, извођена у „врло малом одељењу Задружног дома, где због загушљивости часови не могу трајати 45 минута”; у Савову је школски простор првобитно био намењен месној управи; у Ратини, због дотрајалости старе школске зграде, часови су држани у неадекватној згради где је раније радио општински одбор.⁹⁸

⁸⁸ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 1, 78.

⁸⁹ ИАК, ССК, кут. 705.

⁹⁰ ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953.

⁹¹ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 42, 23.

⁹² ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

⁹³ Бата Ђорђевић, Чибуквац гради школу, *Ибарске новостии*, 27. август 1954. године, 2.

⁹⁴ ИАК, ССК, кут. 741.

⁹⁵ ИАК, *Водич...*, 29–72; ИАК, ССК, кут. 741.⁹⁶ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 1, 81.

⁹⁷ ИАК, Просветно педагошки завод Краљево, Извештаји о раду школа за школску 1960/1961, I, 117.

⁹⁸ ИАК, ССК, кут. 741.

И у самом Краљеву школе су имале проблеме са простором. Народна основна школа „Четврти краљевачки батаљон” радила је школске 1948/49. године у четири зграде: прва је била у центру града и имала је пет учионица; друга зграда је била бивша Општина са три учионице; један број одељења био је смештен у згради Женске занатске школе, а други у згради Гимназије.⁹⁹ Побољшање је почело 1952. године, кад је Осмолетка бр. 2 прешла да ради у потпуно реновирану зграду (данашња зграда Основне школе „Димитрије Туцовић”), која је 1939. године наменски направљена за школу, за време рата била одузета за потребе окупаторске војске, а после рата до 1951. године у њој је била смештена болница чија је зграда 1944. била порушена приликом бомбардовања града од стране савезничке авијације. Ова зграда имала је осам учионица, од којих је једна била претворена у кабинет за физику. Тада је набављено и 50 клупа.¹⁰⁰

У извештају Среског извршног одбора у Ранковићеву из 1952. године пише да је у селима било просечно по 35 ученика у одељењу, док је у граду било око 3.000 ученика, а само 38 учионица.¹⁰¹ Основна школа у Рибници школске 1953/54. године, због великог броја ђака, узела је у закуп две просторије задружног дома. Наредне школске године просторије у задружном дому нису биле спремне, па је седми разред пратио наставу у ходнику.¹⁰²

У односу на школе препуне ученика, било је и супротних случајева. Неке новоотворене школе, након свега неколико година, престајале су са радом, због недовољног броја ђака. Школа у Замчању отворена је 1945. године, а већ 1950. године затворена.¹⁰³ Школа у Градима, отворена 1946. године, престаја је са радом четири године касније.¹⁰⁴

У Жичком срезу крајем 1951. године било је 54 школске зграде за основне и више основне школе (са петим и шестим разредом) и седам школских зграда за осмолетке.¹⁰⁵ Отварањем виших разреда основних школа проблем недостатка простора се интезивирао, о чему у „Ибарским новостима” из 1955. године пише: „Готово ниједна осмогодишња школа нема погодну просторију за учионицу и кабинете. Због стешњености простора поједине школе ће морати да раде у две смене. Школе у Рибници, Богутовцу и Годачици користе задружне домове. Недостатак станова за просветне раднике на селу и даље је проблем. Школе су забринуте и недостатком школског прибора и књига у књижарама. Мештани у више села решили су на зборовима бирача да приступе градњи нових школских зграда. У Горњој Лопатници и Милочају приводи се крају градња основних школа. Припрема се градња у Ратини, Дедевцима и Тавнику.”¹⁰⁶

Осим недостатка простора, хроничан проблем школа био је и недостатак огрева, што се одражавало на континуитет у настави. Крајем 1951. године, од преко 50 школа у срезу, само је осам било снабдевано огревом.¹⁰⁷ Иако су учитељи и наставници који су радили у сеоским школама по закону имали право на бесплатан огрев, то није умањило његову несташицу, па су школе престајале са радом због хладноће и по неколико дана током зимских месеци.

Опште сиромаштво првих послератних година довело је до недостатка наставних средстава и учила. Изглед већине учионица у Жичком срезу може се реконструисати на основу извештаја школе у Дрлупи 1950. године, где пише да је у учионици било: једна табла, осам ђачких клупа, једна пећ, по једна слика Јосипа Броза Тита и Владимира Иљича Лењина. Од учила: слика човекове утробе, слика ока, слика крокодила, слика лековитог биља, слика људског ува, две мапе Југославије, слика грбова и застава савезне државе Југославије и њених република. Школа у Доњем Милаковцу, саграђена 1948. године, од намештаја је имала старе клупе и таблу, а од учила рачунаљке, карту Европе и ФНР Југославије, као и „слику за

⁹⁹ Децембра 1945. године први пут се појављује име Народна основна школа „Четврти краљевачки батаљон”. Тај назив је употребљаван до 1949. године. ИАК, ОШ „Четврти краљевачки батаљон, Краљево”, Историјска белешка.

¹⁰⁰ ИАК, СОК, Извештаји 1949–1960, 20. јун 1952.

¹⁰¹ ИАК, ССК, кут. 734.

¹⁰² ИАК, ОШ „Вук Караџић” Рибница, Летопис, инв. бр. 2, 15–16

¹⁰³ ИАК, Основна школа Замчање, Уписнице, инв. бр. 2.

¹⁰⁴ ИАК, Основна школа Гради, Уписнице, инв. бр. 1.

¹⁰⁵ У уводном делу Завод за статистику и евиденцију истиче могућност да се број школских зграда не слаже са бројем школа, јер је било случајева да је у једној школској згради било више школа, или да је једна школа радила у више школских зграда. *Основни статистички подаци...*, 88.

¹⁰⁶ Лука Цвијовић, Нове школске године, *Ибарске новост*, Краљево, 2. септембар 1955, 4.

¹⁰⁷ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 42, 9.

познавање природе”.¹⁰⁸ У неким другим школама у срезу помињу се, осим наведених учила, још и глобус, словарица, метар, топломер, слика микроскопских посматрања, људски костур на слици и сл.¹⁰⁹ Финансијска средства за набавку наставних средстава и учила добијана су од среских просветних органа, као и од месних народних одбора. С обзиром на чињеницу да то није било довољно, у свом настојању да обезбеде разноврсна учила и спроведу принцип очигледности у настави, школе су се довијале на разне начине као на пример, школа у Богutowцу, која је тражила од рудника Зеница, Бор и Трепча да јој пошаљу различите руде.¹¹⁰ Када је уведен предмет *Поуке из привреде и домаћинства*, ученици нису имали уџбенике, па су морали да уче из литературе и чланака из дневне штампе.¹¹¹

Након оснивања Осмолетка бр. 2 у Краљеву 1951. године, приступило се куповини и набавци учила, па је набављено више географских карти, неколико историјских карти и албума, као и већи број учила за физику, хемију и биологију. Градски одбор је буџетом 1952. и 1953. године доделио знатну суму (200.000 динара) за куповину учила, што је утрошено за употпуњавање збирке учила из физике. До дела очигледних наставних средстава школа је дошла позајмицом или поклоном од „Фабрике вагона” и Југословенске народне армије. Иако су знатно обогаћене збирке учила, није било довољно новца за даље опремање школе, тако да се управитељ Осмолетке бр. 2 жали на стари школски намештај, посебно на школске клупе које су „толико старе да се више не могу поправљати”.¹¹²

Крајем 1953. године, школе у Жичком срезу су од среских власти добиле 988 ђачких клупа, 65 катедри с подијумом, 87 школских табли и 65 столица за наставнике. Највише намештаја добиле су осмолетке у Витковцу, Лађевцима, Рођевићима и Самаили, по 100 школских клупа, 6 катедри с подијумом, и 6 столица, а у Вранешима 5 катедри и 5 столица, по 3–6 школских табли итд.¹¹³ Иако је ова набавка школског намештаја била значајна, није задовољила потребе свих школа. У извештајима школа у селима Дедевци, Горња Лопатница, Тавник, Ратина, Пекчаница, Подунавци, Дракчићи, Дрлупа и Бресник јуна 1955. године помиње се да немају довољно намештаја, као и да је намештај који имају углавном застарео и руиниран.¹¹⁴

ШКОЛСКЕ КЊИЖНИЦЕ (БИБЛИОТЕКЕ)

¹⁰⁸ Основна школа у Витковцу..., 271.

¹⁰⁹ ИАК, ССК, кут. 721.

¹¹⁰ ИАК, ОШ „Бошко Буха” Богutowца, Деловодник, ин. бр. 16, 8.

¹¹¹ ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960, 1. јул 1954, 45.

¹¹² ИАК, СОК, Извештаји 1951–1953, 26. јун 1953. год.

¹¹³ ИАК, ССК, кут. 727.

¹¹⁴ ИАК, ССК, кут. 741.

¹¹⁵ ИАК, ССК, кут. 694.

¹¹⁶ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 6, 1.

Један од битних елемената квалитетног и образовно свеобухватног рада школе јесте постојање школских књижница, како ђачких, тако и наставничких. Већина школа у Жичком срезу имала је школске књижнице пре рата. Међутим, ратна разарања нису заобишла и иначе осетљив књижни фонд, тако да су ослобођење дочекале потпуно пропале школске књижнице у Тавнику, Рођевићима, Милочају, Печеногу, Вранешима, Конареву, Дракчићима, Грачацу, Лађевцима, Врби, Самаили, Стублу, Богutowцу, Витановцу, Жичи, Врдилима, Чукојевцу, Обрви, Рибници, Цветкама и Краљеву.¹¹⁵

У складу са могућностима, брзо се приступило оснивању нових и допуњавању постојећих књижница. Народна основна школа у Краљеву, већ у фебруару 1945. године, тражи од градских и среских власти средства за оснивање ђачке и наставничке библиотеке.¹¹⁶ Девет година касније Осмолетка бр. 1 и Осмолетка бр. 2 имају ђачке и наставничке књижнице са, за то време, завидним бројем књига. Наставничка књижница Осмолетке бр. 1 бројала је 630, а Осмолетке бр. 2, као касније формирана, имала је 258 књига. Вачка књижница Осмолетке бр. 1 имала је 830 књига, док је 590 књига имала ђачка читаоница Осмолетка бр. 2. У

Осмолетки бр. 3 ђачка библиотека од 224 књиге била је смештена у канцеларији секретара школе, а наставичка библиотека, која је бројала 119 књига, у канцеларији директора школе. Сеоске школе углавном су располагале мањим књижним фондovima од градских.¹¹⁷ Књижница школе у Дракчићима бројала је 67 књига, у Витановцу 80, у Врдилима 75, у Шумарицама 42, у Милавчићима 17 итд.¹¹⁸ У школи у Вранешима оснивању књижнице приступило се 1951. године. Финансијска средства су обезбеђена тако што је од новца за упис ученика у школу одвојено 1.000 динара за куповину књига.¹¹⁹ Школа у Рибници основала је ђачку књижницу 1954. године.¹²⁰ За разлику од поменутих, било је и сеоских школа које су се могле подичити својим библиотекама, попут школе у Витковцу, која је 1954. године имала 1.510 књига и 600 читалаца, тако да ју је срески Савет за просвету и културу предложио за републичку награду.¹²¹ Током 1955. године школа у Витковцу је набавила још 265 књига. Важан део библиотечког фонда чинили су часописи на које су наставници и ученици били претплаћени. На пример, Осмолетка бр. 1 била је претплаћена и на часописе: *Наука и природа*, *Привреда*, *Наша ва и васпитање*, *Просветни преглед*, *Педагошки рад*, *Савршена школа*, *Летопис Матице српске*, *Наука и техника* и *Физичка култура*.¹²² Школа у Обрви 1955. године била је претплаћена на: *Просветни преглед*, *Ибарске новости*, *Родитељ*, *Здравље*. Савет Савеза пионира Србије издавао је дечије листове *Полетарац* и *Пионер*, на које су били претплаћене све школе.¹²³

ВАННАСТАВНЕ АКТИВНОСТИ НАСТАВНИКА И УЧЕНИКА

Осим у настави, просветни радници су на различитим пољима били организовани и ван школе. У сваком извештају који су слали надлежним инстанцама, у *Листу оцењивања*, уопште у свој документацији која се тицала рада просветних радника, била је и напомена о њиховој ваннаставној ангажованости у различитим удружењима. Уобичајено је било чланство у Социјалистичком савезу радног народа, у културно-просветним друштвима, синдикалним подружницама, Црвеном крсту, Антифашистичком већу жена, спортским друштвима, Савезу бораца, Учитељском удружењу среза Жичког. Савез културно-просветних друштава за срез Жички основан је 16. априла 1948. године.¹²⁴ Касније, због великог броја удружења, на састанцима наставничких већа одређивано је ко ће бити где ангажован. Наставници су често бирани на функције које нису биле у вези са школством, као што су оне у земљорадничким задругама и сл.

Настојање да контролише идеолошки развој младих, послератна власт је спроводила формирањем разних удружења и организација, већ првих дана након ослобођења. Срески просветни одсек упутио је 9. маја 1945. године допис управитељу школе у Жичи да сву децу од 10 до 14 година организује у младе пионире, „једину организацију која је могла да постоји у школама”. Упутства о организацији пионира и њиховом раду давао је Срески штаб младих пионира у Краљеву.¹²⁵ Ученици основних школа старости од 7 до 11 година постајали су подмладак, а од 11 до 14 година пионири.¹²⁶ Сви ученици су били организовани у Уједињени савез антифашистичке омладине, у чијем оквиру је била пионирска организација. У Жичком срезу 1948. године формиран је Дом пионира, где су примани најбољи ученици од 12 до 14 година. Пионирске домове уредио је Градски народни одбор Краљево, који је и поставио учитеља за управника. Према месечним плановима рада свих кружока по секторима, требало је да пионири проведу у Дому добар део дана.¹²⁷

¹¹⁷ ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960, 1. јул 1954. године

¹¹⁸ ИАК, ССК, кут. 741.

¹¹⁹ ОШ „Бранко Радичевић” Вранеша, Записник, инв. бр. 1, 21.

¹²⁰ ИАК, ОШ „Вук Караџић” Рибница, *Летопис*, инв. бр. 2, 15.

¹²¹ ИАК, ССК, Записник, инв. бр. 43, 14.

¹²² ИАК, СОК, Извештаји 1950–1960, 1. јул 1954. године, 22.

¹²³ ИАК, ОШ „Бранко Радичевић” Витковац, Записник, инв. бр. 31, 2.

¹²⁴ ИАК, ОШ „Четврти краљевачки батаљон” Краљево, кут. 67.

¹²⁵ Исто.

¹²⁶ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 6, 62.

¹²⁷ ИАК, СОК, Извештаји 1949–1960, Извештај Повереништва за просвету и културу у Ранковићевоу за 1949, 2.

Пионирску заклетву полагали су свечано, на родитељском састанку или, најчешће, на приредби поводом Дана републике. Пионирска организација Жичког среза имала је три одреда подељена на чете, а четама су руководили десетари из старијих разреда. Активности пионирских организација биле су културно-забавне природе: организовање изложби, посела, приредби, излета, кросева.¹²⁸ Рад секција пионирских организација помагале су и ваншколске установе и удружења. Пионири школе у Рибници 1954. године добили су 15 гарнитура шаха као поклон од Сељачке радне задруге „Гочки партизани” и основали шаховску секцију.¹²⁹ Средином 1948. године пионири у Краљеву посетили су пионири из Сарајева, којима је организован свечан дочек.¹³⁰ Савет пионира среза Жичког организовао је маршруту штафете за Дан младости 1952. године, што је постало пракса и наредних година.¹³¹ Активности пионирских организација континуирано су праћене будним оком наставника. На састанцима наставничког већа одлучивано је који наставник управља радом пионирске организације у оквиру школе, а поред тога, у Осмолетки бр. 2 свака два месеца одржавани су састанци Наставничког већа са пионирским руководиоцима.¹³² Ученици су ангажовани и ван школе да, у складу са својим узрастом, потпомогну опоравак ратом уништене земље. Основци сеоских школа су сакупљали дудово семе за пошумљавање, уништавали губаре, прикупљали стару хартију, гвожђе итд.¹³³ Ученичке приредбе могу послужити као огледало тог новог тренда. Школе су биле у обавези да достављају месечне извештаје среском Одељењу за просвету о одржаним приредбама, са комплетним подацима о програму.¹³⁴ Осим у свом месту, ученици су изводили приредбе и у суседним селима и градовима. У прва три месеца 1948. године одржано је 20 пионирских приредби у селима Жичког среза. У 1951. години одржано је 94 приредбе, 1952. године – 59, 1953. године евидентирано је само 44, 1954. године 61, да би опет у само прва два месеца 1955. године биле изведене 23 приредбе.¹³⁵ Програми приредби пажљиво су планирани. Управитељ школе би се, обично на почетку програма, обратио посетиоцима поздравним говором, а потом приступио тумачењу актуелне политике, што се називало *политичка информација*. Након доношења *Резолуције Информбироа*, политичка информација је постала врло садржајна. Критиковао се став држава које су спроводиле Резолуцију, осуђивали погранични сукоби са суседним земљама и слично.¹³⁶ Ђачки хорови певали су „Химну раду”, „Славицу”, „Друже Тито”, сплетове македонских песама... По правилу, извођене су рецитације и скечеви са темом из НОБ-а, певане песме из других република, а знатно ређе су рецитовани стихови из епске поезије (Стари Вујадин, Старина Новак). Временом су се усталиле приредбе за дочек Нове године, завршетак школске године, Дан жена, Празник рада, Дан ЈНА и Дан републике.¹³⁷ За дочек Нове године (1951) обављен је дефиле пионира око јелке на Тргу маршала Тита у Ранковићеву.¹³⁸ За Дан младости, 25. мај, ученици су украшавали школске прозоре цвећем, као и сликама Тита и високих партијских функционера.¹³⁹ У предратној Србији уобичајено школско славље на дан Светог Саве, након рата је све ређе одржавано, да би 1948. године било организовано још само у школи у Жичи, али са непримереним програмом. На приредби од 16 тачака, само је једна тачка била рецитација о Светом Сави, а остале: „Наши савезници”, „Песма о Истри”, „Европи”, „Наша армија”, „Омладинска пруга”, словеначке песме и друго.¹⁴⁰

Неке од приредби организоване су са циљем сакупљања новца за школе: у Тавнику за поправку клупа и намештаја, у Витковцу и Рођевићима за ђачку кухињу, у Лешеву и Пекчаници за пионирски фонд, у Милочају и Поповићима за летовање ученика. У основној школи Матаруге, од шест изведених приредби то-

¹²⁸ ИАК, ОШ „Бранко Радичевић” Витковац, Записник, инв. бр. 6, 5.

¹²⁹ ИАК, ОШ „Вук Караџић” Рибница, Летопис, инв. бр. 2, 15.

¹³⁰ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 6, 78.

¹³¹ ИАК, ССК, кут. 766.

¹³² ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 6, 55.

¹³³ ИАК, ОШ Замчања, књ. 1; ИАК, ОШ „Вук Караџић” Рибница, Летопис, инв. бр. 2 16

¹³⁴ ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

¹³⁵ ИАК, ССК, Књига програма пионирских приредби 1948–1955, инв. бр. 366.

¹³⁶ *Основна школа у Витковцу...*, 279.

¹³⁷ ОШ „Бранко Радичевић” Врањеши, Записник, инв. бр. 1, 18.

¹³⁸ Данашњи Трг српских ратника у Краљеву.

¹³⁹ ИАК, ОШ „Јово Курсула”, Књига обавештења, инв. бр. 83, 50, 82.

¹⁴⁰ ИАК, ОШ „Живан Маричић” Жича, кут. 8.

ком 1950. године, само на новогодишњој и приредби за Дан републике нису наплаћиване улазнице.¹⁴¹

ИЗЛЕТИ И ЕКСКУРЗИЈЕ

Екскурзије и излети, као омиљени вид ваннаставних активности ученика, били су у складу са актуелним геслима „упознај своју земљу да би је заволео” и „ширимо братство и јединство”, тако да се настојало да буду што чешће извођени. Првих послератних година, због општег сиромаштва, уобичајени су били једнодневни излети у оближња места. Штавише, надзорни органи су препоручивали наставницима „да једном недељно иду на излет у наставне сврхе”.¹⁴² Ученици из сеоских школа обилазили су суседна села, Краљево и Врњачку Бању. Педесетих година отпочело се са организовањем екскурзија, ван Србије. Трошкове екскурзија највећим делом сносили су родитељи, делом су финансирани из средског или градског буџета, а помагале су и разне месне и општинске организације. Градски одбор је 1953. године Осмолетки бр. 2 ставио на располагање 20.000 динара за две екскурзије: пети и шести разред је путовао до Ужица и Кадињаче, а седми и осми разред у Дубровник, Сарајево и у повратку до Београда.¹⁴³ Такође су организоване и приредбе, где су од наплаћених улазница скупљана средства за излете и екскурзије. Најчешће дестинације биле су: Београд, Сарајево, Скопље, Нови Сад, Дубровник и Цетиње. Екскурзије до Словеније биле су права реткост.

У Жичком срезу, прву вишедневну екскурзију на раздаљини од преко 1.000 километара, организовао је директор осмолетке у Рођевићима у интервалу од 9. до 18. априла 1952. године. Путовао је са 42 ученика до Сарајева, Дубровника и Београда. Проблем је настао када је срески Савет за просвету и културу одбио да плати путне трошкове. Директор школе у Рођевићима поднео је жалбу републичком Савету за просвету и изнео да је финансирање екскурзије било највећим делим из личних средстава, а код сиромашне деце из средстава зарађених на ђачким приредбама. Помоћ им нису пружиле ни задруге из Рођевића.¹⁴⁴ Овај случај је, ипак, био преседан, тако да је већ наредне године у септембру, школа у Витковцу извела екскурзију са идентичном маршрутом, без сличних проблема.¹⁴⁵ Осмолетка бр. 1 извела је 1954. године три тродневне екскурзије: до Београда је путовало 40 ученика трећег и четвртог разреда са четири учитеља; у Пећ је ишло 40 ученика петог разреда са три наставника, и у Скопље је путовало 120 ученика шестог и седмог разреда са шест наставника.¹⁴⁶ Најчешћи циљ екскурзија био је разгледање фабрика, електрана или неког постројења, а ређе културно-историјских споменика.

¹⁴¹ ИАК, ОШ Матаруге, Књига пионирских приредби 1949-1951, инв. бр. 14, 3.

¹⁴² ИАК, ОШ „Јово Курсула”, Књига обавештења, инв. бр. 83, 44.

¹⁴³ ИАК, ОШ „Јово Курсула” Краљево, Записник, инв. бр. 7, 67.

¹⁴⁴ ИАК, ССК, кут. 734, Жалба бр. 846, 10. јун 1952. године

¹⁴⁵ *Основна Школа у Витковцу...*, 300.

¹⁴⁶ ИАК, СОК, Извештаји 1950-1960, 1. јул 1954. године

Mirjana Savić

PRIMARY SCHOOLS IN THE ŽIČA DISTRICT 1944 -1955
(CONTRIBUTION TO STUDY)

Summary

The Žiča District, established in December 1944, covered the town of Kraljevo with about 70 surrounding villages. It firstly belonged to the Kraljevo Region, and then to the Čačak Region until 1947, when it fell within direct authority of the highest governing bodies of Serbia. From 1949 to 1951, it was within the responsibility of the Area National Board of the Kragujevac Area in Kragujevac, and then again of the governing bodies of Serbia. Immediately after the liberation, schools in the Žiča District continued their work in very difficult conditions. Despite the lack of funds, the old ones were renovated, and the new ones were built in order to increase the number of educated people. Before the war, on the territory of the Žiča District there were 41 primary schools, which continued their work after the liberation. From 1945 to 1949, 16 new primary schools were opened in the villages of the Žiča District. In 1946, seven-grade schools (pro-grammar schools, incomplete grammar schools) started their operation in the villages of Roceveci, Vitkovac and Ladjevci. The Law on Eight-Grade Schooling passed in 1952 legitimated obligatory eight-grade schooling. In the Žiča District, there were 7 eight-grade schools even before 1952. In Kraljevo, in the school year 1951/1952, lower grades (I-IV) of the Grammar School and the existing primary school were joined, and due to a large number of classes, the Advanced Mixed Grammar School, the Eight-Grade School no. 1 and the Eight-Grade School no. 2 were established. At the beginning of 1954, several classes of the Eight-Grade School no. 1 were turned into the third eight-grade school in Kraljevo. At the beginning of 1955, there were 59 primary schools - out of them 11 were eight-grade schools - in the Žiča District with the town of Kraljevo with the tendency of opening new ones. The curriculum underwent significant changes. The influence of the ruling political-ideological structure was reflected on almost all segments of education. Certain school subjects, especially history and the Serbian language, underwent considerable changes in the way of teaching, number of classes for certain fields and topics imposed to pupils. Religious education was abolished, and in 1952 new subjects of practical importance were introduced, such as lessons in agriculture and home economics as well as nice handwriting. In 1953, the subject called moral education was introduced, and physical education was introduced in 1954. Upon the introduction of higher grades in primary schools, there arose the problem of insufficient number of skilled teachers for subject teaching, which was solved by employing undergraduates and those who had already attended all the courses at the Teacher Training College but had not passed all the examinations for earning a degree. The principle of obligatory schooling was regulated by a series of bylaws and decrees, starting from the Law on Obligatory Seven-Grade Education for pupils of both sexes from 1945. In spite of that, the schools, particularly those in villages, faced for a long time the problem of irregular attendance of classes, which especially referred to the pupils in higher grades of primary schools. The educational work in the district and the town was managed by political-executive bodies composed of councillors and citizens. From 1945 to 1950, pedagogic instructions were given by education instructors, and from 1950 to 1955 by education inspectors. There were eight education inspectors in the Žiča District in 1955. In the interval from 1944 to 1955, 18 new school buildings were constructed. Although district and town authorities allocated considerable funds for education, that was not enough, so that most schools were lacking school furniture, means of instruction and teaching aids. Destroyed pupils' and teachers' booklets were renewed, and the new ones were formed in those schools in which they did not exist. Several times a year, schools organized performances in which pupils presented a programme in accordance with the achievements of the National Liberation War and the requirements of the current policy. Teachers had to be members of various associations and organizations (the Socialist Alliance of Working People, the Antifascist Council, cultural-educational societies, etc.), and all pupils aged 11 - 14 became pioneers. In 1948, the House of Pioneers with abundance of cultural-entertainment activities was opened in Kraljevo. Trips were frequently organized for teaching purposes, and in the fifties there were excursions to other republics.